



“Erkeklik: İmkânsız İktidar -Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler”¹ Kitap Analizi

Masculinity: Impossible Power - Men in the Family, Market, and Streets

Gurur Gülce BEŞE^a

Öz

Bu çalışmada, Serpil Sancar'ın “Erkeklik: İmkânsız İktidar - Ailede Piyasada ve Sokakta Erkekler-“ adlı kitabının değerlendirmesi yapılmaktadır. Kitap, erkeğin toplumsal ve ekonomik bağlamlardaki iktidar ilişkilerini derinlemesine irdeleyerek önemli bir çalışma olarak öne çıkmaktadır. Aile içindeki rollerden iş piyasasına ve kamusal alana kadar erkekliğin nasıl şekillendirildiğini ve güçlendirildiğini detaylı bir şekilde ele almaktadır. Ankara Üniversitesi ve TÜBİTAK tarafından desteklenen bu eser, farklı sosyoekonomik geçmişlere sahip erkeklerle yapılan kapsamlı görüşmelerden beslenmektedir ki bu, çalışmanın temelini sağlamlaştırmaktadır. Kitap, geleneksel baskın erkeklik modeline karşı çıkan ve alternatif erkeklik biçimlerini inceleyen bir perspektif sunar. Sancar tarafından özellikle elit erkeklerin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini neden görmezden geldikleri ve mevcut sistemi sorgulamadaki rolü eleştirilir. Sancar, erkek egemenliğinin kökenlerini tarihsel ve kültürel bağlamlar içinde çözümleyerek bu yapıya karşı mücadele eden yeni erkeklik biçimlerinin mümkünatını araştırır. O, modern toplumların iktidar anlayışını eleştirel bir gözle inceler ve yeni bir toplumsal düzenin inşasına katkıda bulunabilecek özgün perspektifler sunar.

Anahtar kelimeler: Güç ilişkileri, erkeklik, toplumsal cinsiyet eşitsizliği.

¹ Sancar, S. (2020). *Erkeklik: İmkânsız İktidar -Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler-* (5.bs.). İstanbul: Metis Yayınları.

^a Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, ORCID ID: 0000-0003-4571-0914.

Bu makaleye atıf için / To cite this article: Beşe, G.G. (2024). Erkeklik: İmkânsız İktidar - Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler. Kitap Analizi. Toplum ve Kimlik Dergisi, 1(1), 149-155. Doi: 10.5281/zenodo.13133283

Geliş Tarihi (Received):16.02.2024, Revizyon (Revision): 23.06.2024, Kabul Tarihi (Accepted): 08.07.2024

Abstract

This study evaluates Serpil Sancar's book “Masculinity: Impossible Power - Men in Family, Market, and Street.” The book stands out as an important work by thoroughly examining the power relations of men in social and economic contexts. It provides a detailed analysis of how masculinity is shaped and reinforced, from roles within the family to the labor market and the public sphere. Supported by Ankara University and TÜBİTAK, this work is grounded in extensive interviews with men from diverse socioeconomic backgrounds, solidifying the foundation of the study. The book offers a perspective that challenges the traditional dominant masculinity model and explores alternative forms of masculinity. Sancar particularly criticizes the role of elite men in ignoring gender inequality and their role in questioning the existing system. By analyzing the roots of male dominance within historical and cultural contexts, Sancar explores the possibilities of new forms of masculinity that resist this structure. She examines the concept of power in modern societies with a critical eye and provides original perspectives that could contribute to the construction of a new social order.

Keywords: Gender inequality, masculinity, power relations.

Erkeklik: İmkânsız İktidar - Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler

Metis Yayınlarından 2009 yılında ilk basımı, 2020 yılında beşinci basımı çıkan Serpil Sancar ürünü olan *Erkeklik: İmkânsız İktidar* adlı kitabın kapak tasarımı, özenle seçildiği izlenimini bırakmaktadır. Kapak fotoğrafı, erkekler arası iktidar ilişkilerini dile getirmektedir. Görüldüğü üzere, bir ayakkabı boyacısı ve bir de ayakkabısını boyatan erkek vardır. Nispeten genç ve yine nispeten az yoksul görünen erkeğin diğer erkek üzerinde üst pozisyonda durduğu görülmekte. Ayakkabısını boyatan erkek, ayakkabı boyacısı olan erkeğe göre maddi anlamda egemen erkeklik vasıflarına daha yakındır. Ayakkabı boyası kutusunun üzerindeki kadın fotoğrafı bir başka iktidar ilişkisine ışık tutmaktadır. Kadın fotoğrafı alakasız bir nesnenin üzerine basılarak “dikkat çekici” reklam ürünü olarak kullanılmıştır. Bir diğer açıdan ise “zayıf” olarak algılanan erkeğin bile kadını “kullanabilmesi” de bir iktidar ilişkisidir. İktidar ilişkilerine dair bir hiyerarşi bu fotoğrafta şöyle gözlemlenmektedir: kadın < ayakkabı boyacısı erkek < ayakkabısını boyatan erkek. Yine fotoğrafta arka planda görülen mankenler ve onların üzerindeki kıyafetler, çeşitli meslek gruplarını sembolize ederken meslekler ile erkeklikler arasında bir ilişki olup olmadığını düşündürmektedir.

Sancar, oğlu Emre'ye atfettiği kitapta erkekliğin ve erkeklik iktidarının nasıl kurgulandığını ve ona hangi kurumların aracılık ettiğini ele almaktadır. Bahse konu olan kitabın temelleri, aslında 2004 yılında yazarın aklına bir soru takılmasıyla atılır: Elit erkekler niçin kadın özgürleşmesi ve eşitlik mücadelesini desteklemiyorlar hatta temel bir toplumsal eşitsizlik sorunu olarak görmüyorlar? Bu merak yazarı TÜBİTAK tarafından desteklenen *Hane ve Piyasa Ekseninde Erkeklik* adlı projeyi hayata geçirmeye itmiş ve arkasından Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Fonu'ndan aldığı destekle *Demokrasi Kültürünün Cinsiyet Boyutu: Modern Erkeklik ve Cinsiyet Farkları* adlı araştırmayı hayata geçirmesine temel dürtü olmuştur. Yazar, bu iki nitel araştırmada 200 erkek ile görüşmüştür ancak tutarsızlığa dayalı olarak eleme sonucunda 54 görüşmenin sağlıklı olduğu kanaatine varmıştır. *Erkeklik: İmkânsız İktidar* adlı eser ise bu 54 görüşmenin yer aldığı, dünyadan başka benzer araştırmaların da var olduğu bir kitaptır. Yazar, görüştüğü erkek profillerini seçerken şu niceliksel dağılımlara dikkat etmiştir: medeni hal (evli/bekar/boşanmış), mezuniyet (üniversite/lise/meslek lisesi/ortaokul), kentlilik (en az 20 yıldır kentte yaşayan/yakın zamanda kırdan kente göçen), dünya görüşleri (sağ/sol/dindar/laik/ateist), etnik köken (Türk/Kürt/Çerkez/Alevi), aile yapısı (çekirdek/geniş/tek ebeveynli). Yazar, katılımcılara yönelttiği soruları belli bir çerçeveye bağlı kalarak kurgulamıştır: kendi ailesi ve ebeveyniyle olan ilişkileri, evlilik ve babalık hakkındaki görüşleri, çocukluk ve gençlik hatıraları, beklenen toplumsal sorumluluklara dair fikirleri (aile geçindirme, namus koruyuculuğu, askerlik...), başarı ve güç tanımları, eğlenme alışkanlıkları, bedene dayalı algıları, cinsiyet farkları ya da benzerliklerine olan inançları, Türkiye'nin güncel sorunları. Açıkça görüldüğü gibi yazar bilimsel yaklaşımını oluştururken sistematik olmasına epeyce dikkat etmiştir. Son olarak yazar, her başlığın içerisinde önce kuramlardan sonra dünyadaki benzer çalışmalardan ve en son kendi mülakatlarından örnekler vermiştir.

Yazarın içeriği kurgularken temel amacı, erkek egemenliğine karşı bir erkekliğin inşa edilmesinin mümkün olup olmadığını anlamaktır. Bu anlama sürecinde yazar, başka ülkelerde yapılan çalışmalardan yararlanarak kendi araştırmasına ışık tutmaktadır. Diğer araştırmaları kendi araştırmasıyla harmanlamasına ek olarak kuramlardan da yararlanması kaçınılmazdı, nitekim öyle yapmış. Bu kitap, iktidarın erkekler üzerinde ve erkekler üzerinden kurgulanışını incelerken; aile, özel alan, işgücü piyasası ve kurumları mercek altına almaktadır. Birkaç örnek soru şunlardır: Serbest piyasa, meslekleri nasıl “kadın işi” ve “erkek işi” ayrımı yaparak pekiştirmiştir? Erkek ortaklıkları nedir (erkek mekanları, erkek eğlence dünyası, spor salonlarındaki erkeklik inşası, iş görüşmelerinde gruplaşma)?

Yazar, esasen *egemen bir erkekliğin* olduğu yerde mutlaka *karşı erkekliğin* de olması gerektiğini düşünmektedir. Önemli olan, karşı çıkan erkekliğin farklı bir erkeklik inşa edip etmediğini anlamaktır. Yazara göre, çoğu zaman karşı çıkan erkeklikler kendi aralarında farklı erkeklik odağında yeni hiyerarşiler yaratmaktadır. Yine yazara göre, karşı erkeklik egemen erkekliğe karşı bir direnç olmasından dolayı marjinal ve orijinal ayrımına dayanmaktadır. Egemen erkeklik Türkiye için şu vasıflara sahiptir: Türk, beyaz yakalı, evli, heteroseksüel, “vatandaş” ... Bu egemen erkekliğe direnç gösteren karşı erkeklik ise genellikle bu vasıfları taşımamak mecburiyetindedir. Marjinal olan karşı erkeklik; Kürt olabilir, homoseksüel olabilir, ekonomik anlamda alt sınıf mensubu olabilir... Araştırma konusunun temelini oluşturan sorunun (Niçin elit erkekler toplumsal cinsiyet eşitsizliğini görmüyor?) cevabı işte bu egemen erkeklik ve karşı erkeklik ayrımında yatmaktadır. *Elit erkek*, egemen erkeklik değerlerini taşır ve sistemden çıkarı olduğu için ya karşı çıkmaz ya da sessiz kalır. Elit erkek, kadın özgürleşmesini desteklemez ve “toplumsal cinsiyet eşitsizliği diye bir sorun yok” derken bir nevi körlük halindedir. *Marjinal erkek* ise egemen erkeklikten canı yanmış, iktidarın farkına varmış erkek olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bilincinde olandır.

Yazar, erkek egemenliğini anlayabilmek için bazı kurum yapılarına ve kültürel pratiklere odaklanmıştır. Erkeklik, kırsal-tarımsal topluluklardaki *patriarki*’nin çözülmesiyle kapitalizmin dinamiklerine tabi olmaktadır. Bu durumda ailenin en yaşlı erkeği yerine para kazanan genç erkek söz sahibidir. Yaşlı erkekler ve kadınlar kapitalist sistemde üretime yetkin olmayan kişiler olarak görüldükleri için dışlanmaktayken üretimi sağlayan genç erkek güç kazanmaktadır. Değişen ekonomik faaliyetlere bağlı olarak iktidar ilişkileri de değişime uğradığında babadan oğula deneyimlerin aktarılması güç hale gelmektedir. Bunun sonucunda ise *erkeklik kaybı krizi* ortaya çıkmaktadır ve *eril şiddet* artarak boy göstermektedir.

Kapitalist sistem erkekleri işçi olarak görürken aynı zamanda yine erkekleri üst pozisyonlara taşıyabilmektedir (akıl ve rasyonellik gerekçesi). Yine de bir erkeğin erkekliğini kanıtlayabilmesi için iş sahibi olması yetmez. Erkeğin erkek olabilmesi için askerlik, cinsellik, evlilik, babalık sınavlarını vermesi gerekmektedir. Ekonomik anlamda üst ve orta sınıfa mensup erkekler, yalnızca para kazanmasına bağlı olarak bile erkekliğini ispat edebilmiş durumdadır. Bu elit erkeklerin *cinsiyet körü* olmasının sebebi bir anlamda egemen erkeklikten çıkar sağlıyor olmalarıdır.

Türkiye’de *cinsiyet farkları* hem muhafazakâr (ilahi metinlerin ve geçmişin şekillendirmesi) hem de seküler (tıbbın şekillendirmesi) çevrelerden kabul görmektedir. Bu yaklaşımda, erkeklerin doğası gereği (yaratılış ve biyolojik) üstün olduğu ve bunun toplumsal hayata

yansıması sonucunda cinsiyetler arasındaki eşitsizliğin doğal olduğu savunulmaktadır. Cinsiyetler arasında baştan belli özelliklerin varlığı, onları cinsiyete dayalı gruplaşmaya götürmektedir (tek cinsli cemaatleşme). Kadınlar genellikle piyasadan, erkekler ise genellikle ev ve mahalle ilişkilerinden dışlanır. Erkekler iş ve eğlence amaçlarıyla bir araya geldiklerinde erkekliğin öğrenilmesinin yeni bir kanalı oluşturulmuş olmaktadır (babadan oğula aktarımdan farklı olarak).

Egemen erkek kurumlar egemen erkeklik değerlerini pekiştirirken şunlardan yararlanmaktadır: eşcinsel ayrımcılığının insan hakkı ihlali olarak görülmemesi, fuhuş, kışla, zorunlu askerlik... Erkekliğin babadan aktarımının olmadığı durumlarda değerlerin aktarımı genelev, pavyon, yatılı okul, futbol etkinliklerinde gözlemlenebilmektedir. Diğer yandan egemen erkeklik anlayışında kadınlar da önemle rol almaktadırlar. Bazı kadınlar, erkek iktidarının yansımalarına ses çıkartmadıkları için feministler tarafından eleştirilmektedirler. Bir yandan da yine feministlerin eleştirisine konu olan diğer kadın tiplmesi, erkek iktidarından faydalanmak için *erilleşen* kadınlardır. Egemen erkek kültürde kadının yerine dair son vurgu ise erkeklerin anneden öğrenmeyişleridir. Bu anneden öğrenmeyiş, anneyi yüceltme ile çelişkili görünse de sebebi, dişillliğin erillliğe göre daha zayıf olarak kabul edilmesinde gizlidir. Tüm bunlara rağmen bir de egemen erkekliğe karşı direnen karşı erkeklikten söz etmek mümkündür. Bu karşı erkeklik grupları kadınlara yönelik erkek şiddetini engellemek ve egemen erkeklik değerlerine karşı çıkmak amacıyla örgütlenmektedirler. Bu erkekler genellikle eril şiddete maruz kalmış kişilerden oluşmaktadır. Karşı erkeklikler Kürt, eşcinsel, muhalif, vicdani retçi, feminist kadınlarca eğitilmişler, babasız erkekler olarak sıralanabilir. Bu noktada İstanbul'da kurulmuş olan *Biz Erkek Değiliz* inisiyatifi yayımladıkları bildiriyle hayli dikkat çekmektedir:

Bize de yüklenmiş ve zaman zaman gereklerini yerine getirdiğimiz toplumsal cinsiyet rollerini oynamak istemiyoruz. Reddediyoruz bu rolleri.

Tecavüz etmek erkeklikse BİZ ERKEK DEĞİLİZ!

Namus-töre bekçiliği yapmak erkeklikse BİZ ERKEK DEĞİLİZ!

Öldürmek erkeklikse BİZ ERKEK DEĞİLİZ!

Homofobik olmak erkeklikse BİZ ERKEK DEĞİLİZ!

Hayatı ve sokakları kadınlara dar etmek erkeklikse BİZ ERKEK DEĞİLİZ!

(Sancar, 2009: 280).

G-16 şahsıyla yapılan mülakat oldukça dikkat çekicidir. Bu mülakat açıkça kitabın temel sorusunun dışındadır. Kitabın temel sorusunu yeniden hatırlatmakta fayda var gibi

görülmektedir: Elit erkekler niçin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini görmüyor? G-16 şahsı sol camiadan bir erkektir. Solcu olması sebebiyle iktidar ilişkileriyle bir çekişme hali söz konusu olan marjinal erkekliğin temsilidir. Egemen erkek vasıflarına uymayan solcu bir erkek karşı erkeklik oluşturabilir. Mülakatın dikkat çekici yanı ise kendisini tam bu aşamada göstermektedir: Elit erkek kördür ama karşı erkek de mi yeri geldikçe körleşebiliyor? Bu soru, kitapta yer alan mülakattan sonra ele alınması gereken bir konu olarak göze çarpmaktadır. Bahsi geçen mülakat ise şöyledir:

... Türkiye'nin en iyi insan hakları savunucusunun arkada bıraktığı kadınlardan birini tanıyorum ben. Yapmadığı adilik kalmadı yani kadına karşı. İnanılır gibi değil. Benim iş arkadaşım, çok iyi tanıyorduk. Hüüngür hüüngür ağlardı kadın sürekli. Öbürlerine bakıyorsun, akşam içki masasına oturuyorsun, insan hakları filan. Abi şu kadına şöyle yaptık, bu kadına böyle yaptık. Ama sempozyumlara gelince mangalda kül bırakmıyorsun (Sancar, 2009: 295-296).

Kitabın genelindeki temel iddia, kadınları ve erkekleri tek tip alıp iktidar ilişkilerine bakmanın yetersiz olacağıdır. Kitap bunun yerine kadınlıklar ve erkeklikler arasında var olan geçişken iktidar ağlarını çözümlemenin gerekliliğinin yanı sıra eril tahakkümün inşa edildiği ve sürdürüldüğü cinsiyetlendirilmiş kurumların analizine dayanmaktadır. Yazar, erkek egemenliğine karşı bir erkek stratejisi gelişip gelişemeyeceğini merakından hareketle nitel araştırma teknikleriyle Türkiye’de farklı erkeklik deneyimlerini incelemiştir. Sancar, yaptığı yüz yüze görüşmeler neticesinde eril tahakküm mekanlarından olan aile, özel alan, piyasa ve kamusal alan kesişimlerine varmıştır. Yazarın sıklıkla ataerkil düzen yerine eril tahakküm kavramını kullanmasının nedeni, farklı kadınlıkların egemen erkek çıkarlarıyla özdeş hareket edebileceğini vurgulama çabasıdır. Türk erkekler, kadına şiddeti Kürt erkeklerin eylediği bir barbarlık olarak nitelerken, Kürt erkekler etnik çatışmaya dayalı olarak devlete karşı şiddet üretir. Buna rağmen iktidarın ezilen tarafında olan bir Kürt erkeğin, diğer perspektiften iktidarın ezen tarafında konumlandığı görülür. Bunun gibi ilişkisellik etrafında dolaşan yazar, eril tahakkümün dayanakları olarak ekonomi ile dili işlevsel görmüştür.

Tarım toplumundan kapitalist topluma geçilmesiyle birlikte Türk toplumunda yaşlı erkeğin iktidarından genç ve üreten erkeğin iktidarına doğru bir dönüşüm yaşandığı sonucuna ulaşan yazar, böylesi bir dönüşümün erkekliğin aktarımı pratiklerini de etkilediğini ifade etmiştir. Yoksul ve alt sınıf erkeklerin arasında güvensizliğin ortaya çıkışı, evlenmek yerine güçlü erkeklere sırtını dayamaları gibi kırılmalar erkeklik krizini doğurur. Bu kavram, krize giren erkeğin erkekliğini ispatlama amacıyla şiddete başvuracağı fikrini de beraberinde getirir.

Kapitalist sistem, erkeği hem güçlü bir beden hem de akıllı bir tür olarak kurgulamaktadır. Yazar tarafından, erkeklik pratiklerinin aktarıldığı mekanlar ise fabrika, sendika, ordu, cinsellik, evlilik, babalık, futbol, spor olarak çözümlenmiştir. Yapılan görüşmeler, orta sınıf erkeklerin, sahiden kadının ezilmesi ve demokrasi arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu kavrayamadıklarını ortaya koymaktadır. Muhafız erkekler ise eşitlik talebiyle devlet politikalarına baş kaldırsalar da cinsiyet eşitsizliği konusunda sessiz kalmaktadırlar. Bunun temelinde ise toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin biyolojik farklarla ilgili olduğuna ilişkin görüşün hem İslami hem laik hem alt sınıf hem orta ve üst sınıf erkekler arasında paylaşılmasına ilişkindir.

Yazar, kitabın sonlarına doğru erkekliğin anneden öğrenilmediğini, bu türden öğrenmemenin ilişkilerin temeline empatinin yerleşmesine ket vuracağını ifade etmiştir. Bu düşünce, toplumsal cinsiyetle biyolojik cinsiyeti birbiri içinde kurgulamış bir anlayıştan pek de farklı sayılmaz. Erkeğin zekâ ile özdeşleştirilmesi hatasını yazar, kadın ile empati arasında yapmış. Diğer yandan eserinden toplumsal cinsiyet örüntülerinin epey derinlere işlediği ana fikri çıkan yazarın bu argümanı, yazarın kendisi üzerinden dahi doğrulanıyor görünmektedir.

Kaynakça

Sancar, S. (2020). *Erkeklik: İmkânsız İktidar -Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. (5.bs.). İstanbul: Metis Yayınları.